

Verbinding A8-A9

Redeneerlijn i.r.t. advies ICOMOS

1. Inleiding

In juli 2017 hebben GS van de Provincie Noord-Holland besloten om de planMER van de Verbinding A8-A9 vrij te geven voor inspraak. Deze planMER beoordeelde de nog 3 resterende wegalternatieven voor een A8-A9 verbinding, te weten het Nulplus-alternatief, het Heemskerkalternatief en het Golfbaanalternatief. Daarnaast is een aantal partijen om advies gevraagd over de planMER, waaronder de Commissie voor de m.e.r. en de ARO. ICOMOS, als adviesorgaan van UNESCO, is gevraagd om door middel van een bezoek (Advisory Mission) het project en de planMER integraal te beoordelen. Dit omdat een A8-A9 wegverbinding altijd door het werelderfgoed de Stelling van Amsterdam zal lopen en daarmee in meer of mindere mate de Outstanding Universal Value (OUV) van de Stelling raakt.

Het College van Rijksadviseurs (CRa) heeft ter voorbereiding van de missie van ICOMOS meegedacht in mogelijke oplossingsrichtingen. Zij constateren dat de Stelling van Amsterdam op sommige plekken sleets en minder goed leesbaar is, maar het project ook goed kan bijdragen aan het versterken van het werelderfgoed.

De Commissie m.e.r. en de ARO waren over het algemeen positief over het doorlopen proces en hebben een aantal aandachtspunten meegegeven voor het verdere proces. De eindconclusie van het advies van ICOMOS is dat zij geen van de drie alternatieven kunnen ondersteunen. Deze notitie gaat in op wat er met het advies van ICOMOS is gedaan en hoe tot besluitvorming gekomen kan worden.

Op 15 januari heeft een ambtelijk overleg plaatsgevonden tussen de ministeries van OCW en I&W en de provincie Noord-Holland. In dat overleg is geconstateerd dat ICOMOS vooraf nooit garanties gaat geven over het acceptabel vinden van inpassingsvarianten. Afgesproken is dat de ministeries van OCW en I&W en de provincie Noord-Holland gezamenlijk gaan bekijken wat acceptabel is in het licht van de afspraken rond het behoud van de OUV van de Stelling van Amsterdam.

2. Doelstelling Verbinding A8-A9

De planstudie Verbinding A8-A9 is in 2014 gestart met een ontwerp notitie reikwijdte en detailniveau (NRD). In de NRD zijn de problemen omschreven die de aanleiding vormen voor het starten van de planstudie Verbinding A8-A9 en de doelen van het project die daaruit volgen. De planstudie richt zich op het onderzoeken van oplossingen die bijdragen aan de dubbele doelstelling:

- 1) Het verbeteren van de bovenregionale, regionale en lokale bereikbaarheid tussen de IJmond en de Zaanstreek, met als neven doelstelling het stimuleren van de ruimtelijk-economische ontwikkeling in het studiegebied;
- 2) Het verbeteren van de leefbaarheid in Krommenie, Assendelft en Wormerveer door het beperken van de verkeersdruk op de bestaande provinciale wegen N203 en N246.

Naast de twee inhoudelijke doelstellingen zijn twee criteria benoemd waaraan de oplossing wordt getoetst:

1. De oplossing moet passen binnen wet- en regelgeving;
2. Financiële criteria: de oplossing dient een MKBA ratio te hebben van minimaal 1,0 en financierbaar zijn.

3. Resultaten planMER

De planMER fase is opgeknipt geweest in twee delen. In de eerste fase zijn zeven alternatieven onderzocht en zijn uiteindelijk drie alternatieven overgebleven: Nul-plusalternatief, Heemskerkalternatief en Golfbaanalternatief. Deze drie alternatieven zijn in de tweede fase planMER verder onderzocht.

Uit de resultaten van de planMER studie blijkt dat het Nul-plusalternatief een beperkte bijdrage levert aan de doelstellingen voor de bereikbaarheid en geen bijdrage levert aan de doelstellingen voor de leefbaarheid in de kernen. De maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA) laat ook zien dat dit alternatief niet opbrengt wat het kost: een MKBA ratio van 0,5-0,6.

Het Heemskerkalternatief en Golfbaanalternatief dragen wel bij aan het behalen van de doelstellingen voor de bereikbaarheid en de leefbaarheid. Het Heemskerkalternatief kent een MKBA ratio van ongeveer 0,9-1,0 en het Golfbaanalternatief 1,3-1,5.

In onderstaande tabel is een overzicht van de kosten en de MKBA ratio weergegeven. Voor de MKBA ratio geldt dat is uitgegaan van het hoogste punt in de bandbreedte van de kosten.

Alternatief	Kosten	MKBA ratio (laag scenario)	MKBA ratio (hoog scenario)
Nul-plusalternatief	230 miljoen	0,5	0,6
Heemskerkalternatief	468-504 miljoen	1,0	0,9
Golfbaanalternatief	288-324 miljoen	1,5	1,3

4. Advies ICOMOS

In bijlage 1 zijn de conclusies en aanbevelingen uit het Advisory Mission Report opgenomen. Hieronder zijn de aanbevelingen weergegeven.

- 1) *De missie concludeert dan ook dat er op dit moment geen enkel alternatief is dat kan worden ondersteund. Daarom is het advies om verder te zoeken naar andere opties die wel aan de drie bovengenoemde belangrijkste criteria voldoen, te weten: bescherming van de OUV, leefbaarheid en mobiliteit.*

- 2) *Ten eerste is de missie van mening dat de mogelijkheid van een bufferzone moet worden onderzocht op basis van een duidelijke inkadering in de omgeving, in ieder geval voor de meest kwetsbare gedeelten van het erfgoed.*
- 3) *Ten tweede zijn herstelwerkzaamheden nodig voor sommige landschappelijke gebieden, zoals in dit rapport is aangegeven.*
- 4) *Ten derde stelt de missie voor om naar aanleiding hiervan een meer gedetailleerde strategische benadering voor het erfgoed als geheel en de bredere context uit te werken, met name inzake infrastructuur, omdat het lastig is om infrastructurele projecten los van elkaar te bekijken binnen de nauwe begrenzing van segmenten van het erfgoed, zoals uit dit rapport blijkt.*

Op basis van het advies heeft het Rijk op verzoek van de provincie Noord-Holland verduidelijkende vragen gesteld. ICOMOS heeft in haar antwoord op die vragen aangegeven dat geen van de drie alternatieven, of inpassingsvarianten op de alternatieven, ondersteund kunnen worden. Per aanbeveling wordt ingegaan hoe daar mee om wordt gegaan.

1) Andere opties

In het doorlopen proces zijn andere alternatieven, waaronder alternatieven zonder nieuwe infrastructuur, onderzocht. Naar aanleiding van bovenstaand advies van ICOMOS wordt opnieuw gekeken naar de (on)mogelijkheden van andere opties dan de drie huidige alternatieven. Deze analyse is terug te vinden in bijlage 2 (in bewerking). De conclusie van de analyse is dat de huidige ontwikkelingen geen aanleiding geven om één van de eerdere alternatieven opnieuw te onderzoeken. Daarnaast is geconcludeerd dat er geen andere mogelijkheden zijn die een goede oplossing kunnen bieden dan de drie onderzochte alternatieven in de tweede fase planMER. Daarom wordt verder gekeken naar inpassingsvarianten die zoveel mogelijk recht doen aan de OUV van de Stelling van Amsterdam.

2) Bufferzone

Een andere aanbeveling van ICOMOS is om de mogelijkheden te onderzoeken van een bufferzone. Dit aspect wordt meegenomen in het Significant Boundary Modification-dossier met betrekking tot de uitbreiding met de Nieuwe Hollandsche Waterlinie (NHW). Dat staat los van het project Verbinding A8-A9.

3) Herstelwerkzaamheden

De aanbeveling om herstelwerkzaamheden voor sommige landschappelijke gebieden te doen, wordt uitgewerkt in de vervolgfase van het project. Het gaat daarbij o.a. om de volgende aspecten:

- Een beoordeling van de impact van deze oplossingen op de Stelling van Amsterdam (HIA);
- Verwijdering van de verzorgingsplaatsen, tankstations en bijbehorende bebouwing zodat het schootsveld wordt vrijgemaakt en daarmee de openheid rond het fort deels wordt hersteld;
- Versterking van de leesbaarheid en ecologische kwaliteit van het landschap door het waterpeil te verhogen (voor een grotere diversiteit aan vegetatie), en agrarisch natuurbeheer;
- Herstel van de inundatiekering (oorspronkelijk acces van het fort) zodat dit aan weerszijden van de A9 weer zichtbaar wordt;
- Herstel van het verloren gegane gedeelte van de Groenedijk (ten noorden van de Communicatieweg) en aanleg van een recreatiepad bovenop de dijk;
- Vergroting van de herkenbaarheid van de Kil (een voormalige zeearm) door de waterloop te verbreden en in de omringende Kilzone een vorm van ecologisch landbouwbeheer te ontwikkelen met een hogere grondwaterstand en meer soortendiversiteit;
- Verbetering van de kwaliteit van de inundatiezone / open schootsveld door de aanplant van een bomenrij (essen) evenwijdig aan de A9 langs bedrijventerrein De Trompet;

- Verbetering van het lokale recreatieve netwerk door het acces Zuidermaatweg door te trekken naar de Communicatieweg / Vogelmeerweg;
- Herstel van de leesbaarheid van de Liniewal met een duidelijke coupure door de wal bij de Communicatieweg en herstel van de route en het zicht langs de wal richting Fort Veldhuis.

4) Strategische benadering

Ook de aanbeveling om een meer gedetailleerde strategische benadering voor het werelderfgoed Stelling van Amsterdam op te stellen, wordt meegenomen bij het Significant Boundary Modification-dossier met betrekking tot de uitbreiding met de Nieuwe Hollandsche Waterlinie (NHW).

5. Inpassingsvarianten

Uit het doorlopen proces blijkt dat alle mogelijke, haalbare, alternatieven zijn onderzocht. Dat is begonnen bij het analyseren van maatregelen zonder nieuwe infrastructuur. Daaruit is gebleken dat zonder extra infrastructuur de bereikbaarheid en leefbaarheid in het gebied niet verbeterd kan worden. Na een beschouwing van de eerdere alternatieven (zie bijlage 1) kan geconcludeerd worden dat de meest recente ontwikkelingen geen aanleiding geven om een eerder afgefallen alternatief opnieuw te onderzoeken.

Dit resulteert in drie alternatieven die niet aan alle drie de aspecten volledige voldoening geven: bereikbaarheid, leefbaarheid en OUV Stelling van Amsterdam. Het Nul-plusalternatief levert onvoldoende oplossend vermogen voor de bereikbaarheid en leefbaarheid terwijl voor deze aspecten wel een dubbele doelstelling ligt, maar scoort wel positief op het behoud van de OUV van de Stelling van Amsterdam. Onvoldoende omdat de reistijdwinst die behaald wordt niet opweegt tegen de kosten van het realiseren van het Nul-plusalternatief. ICOMOS heeft in haar rapportage ook opgemerkt dat het Nulplus-alternatief niets doet voor de doelstellingen bereikbaarheid en leefbaarheid en daarom niet acceptabel is.

Het Heemskerk- en Golfbaanalternatief dragen wel bij aan het behalen van de doelstellingen voor bereikbaarheid en leefbaarheid, maar hebben daarentegen een negatieve invloed op de Stelling van Amsterdam wat niet ondersteund kan worden door ICOMOS.

Ontwerpen inpassen

Tijdens de tweede fase van de planMER is een uitgebreid ontwerpproces doorlopen om de drie alternatieven vorm te geven. Daarbij zijn diverse opties bedacht om de wegen zo optimaal mogelijk in te passen in het landschap, met respect voor de OUV van de Stelling van Amsterdam. Deze opties zijn met vertegenwoordigers van belangengroepen in het gebied van de Stelling van Amsterdam uitgebreid besproken en toegelicht via een participatietraject met keukentafelgesprekken, ontwerpateliers en een reguliere klankbordgroep.

Deze ontwerpen zijn vervolgens verder geoptimaliseerd waarna voor elk alternatief een voorkeursontwerp is vastgesteld (ontwerpboeken 3.0). De inpassingsvarianten voor het Nul-plusalternatief bleken duurder en leveren geen meerwaarde voor de bereikbaarheid en leefbaarheid op.

Wanneer gekeken wordt naar het Heemskerk- en het Golfbaanalternatief is duidelijk dat er nog een ontwerpopgave ligt om nog meer tegemoet te komen aan het behoud van de OUV van de Stelling van Amsterdam. Het rapport van ICOMOS geeft daar voldoende aanknopingspunten voor: het ontwerp van het voorkeursalternatief moet nog meer invulling geven aan de inpassing met aandacht voor het beperken van geluidsoverlast, het beroeren van de grond, het handhaven van de waterstructuren, het minimaliseren van bouwen in de hoogte en het beperken van obstakels in het landschap.

Daarnaast kunnen eerdere verstoringen aan het landschap in de Stelling hersteld worden. Bovenstaande aandachtspunten van ICOMOS lijken bij een verdiepte ligging van het wegtracé, inclusief een verdiepte aansluiting op de A9, een goede invulling te geven. Onderzocht moet worden op welke wijze ook voldaan kan worden aan de door ICOMOS genoemde aandachtspunten voor het voorkeursalternatief als aanvulling op de nu uitgewerkte inpassingsvarianten van de ontwerpboeken 3.0.

Bij een keuze van een verdiepte ligging bij het Heemskerkalternatief gaat het om een verdiepte ligging vanaf de onderdoorgang bij de Kilzone t/m een verdiepte aansluiting Heemskerk. De fly-over zoals nu in het ontwerp zit wordt dan een fly-under, onder de verdiepte aansluiting (dus niveau -2). Bij het Golfbaanalternatief zou het kunnen gaan om een verdiepte ligging vanaf de Groenedijk t/m een verdiepte aansluiting met de A9. Vervolgens liggen hier ook kansen om het landschap tussen de liniedijken te herstellen.

Voor de bovenstaande verdiepte liggingen is een kostenindicatie opgesteld (zie bijlage 3). Gelet op de kosten-batenverhouding is bij het Heemskerkalternatief weinig ruimte voor extra investeringen wanneer het uitgangspunten van een kosten-batenverhouding van 1,0 gehandhaafd blijft. Bij het Golfbaanalternatief ligt nog wel ruimte voor een extra investering ten behoeve van een verder inpassing.

De meerkosten voor een verdiepte ligging en aansluiting zijn als volgt:

- Heemskerkalternatief: € 168 miljoen;
- Golfbaanalternatief: € 125 miljoen.

Alternatief	Kosten	Meerkosten	Totale kosten
Nul-plusalternatief	230 miljoen	-	230 miljoen
Heemskerkalternatief	468-504 miljoen	168 miljoen	636-672 miljoen
Golfbaanalternatief	288-324 miljoen	125 miljoen	413-449 miljoen

Wanneer de meerkosten bij het Golfbaanalternatief meegerekend worden in de kosten-batenverhouding, blijft deze verhouding positief. Dat betekent dat het Golfbaanalternatief met een verdiepte ligging goedkoper is dan het Heemskerkalternatief zonder verdere inpassingsmaatregelen.

In het onderzoek naar optimalisatie van de inpassing van het voorkeursalternatief, naar wens van ICOMOS, is er dus sprake van een bandbreedte waarbinnen tegen verschillende kosten verschillende inpassingsresultaten gehaald kunnen worden.

6. Conclusie en verder proces

De bovenstaande redenering laat zien dat er geen alternatief denkbaar is die kan voldoen aan alle drie aspecten:

- Verbeteren van de bereikbaarheid;
- Verbeteren van de leefbaarheid;
- Behoud van de universele waarde van het werelderfgoed Stelling van Amsterdam.

Twee alternatieven, het Heemskerk- en het Golfbaanalternatief, dragen wel bij aan de eerste twee aspecten. Echter, het Heemskerkalternatief kent geen investeringsruimte om door een verdere inpassing recht te doen aan de Stelling van Amsterdam. Bij het Golfbaanalternatief ligt die ruimte er wel.

Daarnaast liggen er bij het Golfbaanalternatief goede mogelijkheden om de geadviseerde herstelwerkzaamheden door ICOMOS, mee te nemen in een integraal ontwerp voor weg en landschap. Daarmee komt het Golfbaanalternatief naar voren als het voorkeursalternatief.

De investeringsruimte is wel nodig om verder inpassing van het Golfbaanalternatief vorm te geven. Er liggen voldoende aanknopingspunten vanuit het rapport van ICOMOS om een betere inpassing te realiseren. Hierdoor kan ingezet worden op het maximaal in stand houden van de universele waarden van het werelderfgoed. Daarbij moet wel aangetekend worden dat een kleine aantasting aan de orde zal zijn. Daar staat tegenover dat, naast inpassing van het wegtracé, ook maatregelen mogelijk zijn om het landschap te herstellen. Deze herstelmaatregelen versterken de universele waarden van het werelderfgoed Stelling van Amsterdam.

Betrokkenheid rijk (OCW en I&W)

Na vaststelling van het voorkeursalternatief volgt de planuitwerkingsfase. Voor de verbinding wordt een provinciaal inpassingsplan (PIP) opgesteld en voor de aansluiting A9 en de maatregelen op de A9 een ontwerp Tracébesluit. Het Tracébesluit wordt getrokken door I&W/RWS. De inzet is om het Tracébesluit en PIP gezamenlijk voor te bereiden.

In het ambtelijke overleg tussen OCW, I&W en PNH is vastgesteld dat in de planuitwerkingsfase het tracé van het voorkeursalternatief nader wordt uitgewerkt. OCW heeft daarbij aangegeven dat moet worden gezocht naar een maximale inspanning voor het behoud van de OUV van de Stelling van Amsterdam. Vanuit de provincie is aangegeven dat de inzet is enerzijds behoud van werelderfgoed en anderzijds de realisatie van de verbinding A8-A9.

OCW is belast met de contacten met ICOMOS/UNESCO. Vanuit die rol zijn zij verantwoordelijk voor het indienen van het dossier bij UNESCO. Dit houdt in dat er bij OCW draagvlak moet bestaan voor de uiteindelijke oplossing. OCW speelt daardoor een rol in de zoektocht naar een inpassingsvariant die de OUV van de Stelling zo min mogelijk aantast. Voorgesteld wordt die rol in het kader van het plan van aanpak van het PIP nader met elkaar uit te werken.

Daarnaast wordt het College van Rijksadviseurs (CRa) betrokken bij de planuitwerkingsfase. Een mogelijke aanpak zou kunnen zijn dat een prijsvraag wordt uitgeschreven en de markt wordt uitgedaagd te komen met oplossingen die de OUV van de Stelling van Amsterdam behouden en de Stelling in het gebied zoals de CRa het omschrijft weer te laten stralen.

Mogelijk tijdpad

Het tijdpad voor de verbinding A8-A9 is afhankelijk van het moment dat er een bestuurlijk overleg kan plaatsvinden met de ministers van OCW en I&W en wat daarvan de uitkomsten zijn. Het volgende tijdpad is indicatief en gaat uit van consultatie van de Stuurgroep vóór de gemeenteraadsverkiezingen van 21 maart. Indien dit niet mogelijk blijkt te zijn dan is op z'n vroegst een stuurgroep medio mei 2018 aan de orde.

Januari/Februari 2018:	Uitwerken van de reflecties op andere opties en inpassingsvarianten;
Februari 2018:	Bestuurlijk overleg ministers OCW, I&W en CdK en gedeputeerden;
Februari 2018:	Informerende PS over uitkomsten overleg met ministers OCW en I&W;
Februari/Maart 2018:	Ambtelijke afstemming met OCW, I&W, gemeenten en vervoerregio;
Maart 2018:	Stuurgroep, advisering over voorkeursalternatief;
21 maart 2018:	Verkiezingen gemeenteraden;
April 2018:	GS besluitvorming over voorkeursalternatief;
Mei 2018:	Commissie behandeling voorkeursalternatief;
Juni 2018:	PS

Rond de zomer 2018	Plan van aanpak PIP en Tracéwetprocedure;
Maart 2019	Verkiezingen Provinciale Staten;

2e helft 2019	Ontwerp PIP en Ontwerp TB;
1e helft 2020	Definitief PIP en TB
1e helft 2021	Afronding juridische procedures

Bijlage 1 – Advies ICOMOS

Hieronder zijn de conclusies en aanbevelingen van ICOMOS integraal opgenomen (hoofdstuk 7 van het Advisory Mission Report).

Voor de beoordeling van dit project zijn aanvankelijk zeven varianten tegen elkaar afgewogen, waarbij rekening werd gehouden met de ligging van de forten en andere attributen van de Stelling van Amsterdam (kanalen, dijken, inundatiegebieden, e.d.) waarin de Outstanding Universal Value van het erfgoed tot uitdrukking komt. Op basis van een beoordelingsproces is er sinds 2015 in overleg met ICOMOS inmiddels een keuze gemaakt voor drie van deze zeven alternatieven. Deze missie heeft zich daarom geconcentreerd op de drie geselecteerde alternatieven (hoewel ook de voorlopige alternatieven zijn bestudeerd) en onderschrijft de gemaakte selectie.

Vanuit een breder perspectief was dit gedeelte van het landschap van de Stelling van Amsterdam ten tijde van de inschrijving kennelijk al gedeeltelijk aangetast. Er is een aanzienlijk risico dat de negatieve effecten zullen toenemen als gevolg van de huidige voorgestelde projecten. Om de integriteit en authenticiteit van het erfgoed en daarmee ook de leesbaarheid van dit ‘defensielandschap’ te kunnen behouden, dient er dan ook een einde te komen aan de versnippering en het steeds verder geïsoleerd raken van de afzonderlijke verdedigingsstructuren. De instandhouding van de integriteit en authenticiteit van tastbare attributen is daarom een centraal aandachtspunt geweest bij de beoordeling van de alternatieven en de uiteindelijke aanbeveling.

Op basis van de beoordeling van het Nul-plusalternatief, het Heemskerkalternatief en het Golfbaanalternatief concludeert de missie dat het Nul-plusalternatief de enige oplossing is die geen verlies van erfgoed en geen onaanvaardbare impact op de OUV met zich meebrengt, maar dat deze wel een nadelig effect heeft op de leefbaarheid in de omgeving van het erfgoed en bovendien geen duurzame vervoersoplossing vormt.

De missie concludeert dan ook dat er op dit moment geen enkel alternatief is dat kan worden ondersteund. Daarom is het advies om verder te zoeken naar andere opties die wel aan de drie bovengenoemde belangrijkste criteria voldoen, te weten: bescherming van de OUV, leefbaarheid en mobiliteit.

Dergelijke nieuwe opties moeten worden onderzocht op basis van de bovenstaande aanbevelingen, namelijk om duidelijke visuele studies en virtuele beelden van het landschap als geheel te presenteren, inclusief de bestaande kenmerken die afbreuk doen aan de kernkwaliteiten. Daarbij dient te worden uitgegaan van kaarten, een HIA en een zelfde beoordelingsprocedure als bij de eerder onderzochte alternatieven. Verder kan het nuttig zijn om een modelstudie naar de verkeerseffecten en een aanvaardbare doorstroming uit te voeren en de geluidsbelasting te beoordelen.

De missie merkt op dat sommige tastbare attributen, zoals de forten, sterk aanwezig zijn en goed bewaard zijn gebleven in het gebied, evenals de continuïteit daartussen, die bepalend is voor de verdedigingslinie. De landschappelijke expressie van het gebied zelf als cultuurlandschap, via andere kenmerken zoals de geomorfologie van het landschap en het watersysteem, als uitdrukking van de Outstanding Universal Value, is echter reeds gedeeltelijk aangetast.

Hoewel Nederland lof verdient voor het behoud van de monumentale attributen van de SvA, zoals de forten, staat hier de landschappelijke dimensie als uitdrukking van de Outstanding Universal Value op het spel. In die zin zullen de inspanningen van Nederland om deze onderdelen te restaureren en in stand te houden, cruciaal zijn voor het behoud van het erfgoed in de toekomst.

De missie is zich ervan bewust dat de kwetsbaarheden van de SvA zich eveneens op andere locaties voordoen, zoals ook werd onderkend in de aanvraag voor een kleine wijziging van de begrenzing in 2016, en dat de – met name infrastructurele – ontwikkelingsdruk in diverse delen van het erfgoed aanzienlijk is.

Ten eerste is de missie van mening dat de mogelijkheid van een bufferzone moet worden onderzocht op basis van een duidelijke inkadering in de omgeving, in ieder geval voor de meest kwetsbare gedeelten van het erfgoed.

Ten tweede zijn herstelwerkzaamheden nodig voor sommige landschappelijke gebieden, zoals in dit rapport is aangegeven.

Ten derde stelt de missie voor om naar aanleiding hiervan een meer gedetailleerde strategische benadering voor het erfgoed als geheel en de bredere context uit te werken, met name inzake infrastructuur, omdat het lastig is om infrastructurele projecten los van elkaar te bekijken binnen de nauwe begrenzing van segmenten van het erfgoed, zoals uit dit rapport blijkt.

Bijlage 2 – Beschouwing alternatieven

In bewerking.

Bijlage 3 – Memo aanvullende kosten verdiepte ligging

Deze bijlage is separaat bijgevoegd.